

10. Цапук О.Ю. Система критеріїв та показників оцінювання ефективності впровадження інноваційних розробок. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 137-145.

4.2. Інноваційні технології комплаєнс-захисту промислового підприємства

Т.О. Кобєлєва

В останній час в економічній царині появився новий напрямок економічних досліджень – комплаєнс, в рамках якого якраз і проводяться всі чисельні заходи, направлені на максимальне зменшення всіх протизаконних дій влади і чиновників.

Комплаєнс (англ. compliance – згода, відповідність; походить від глаголу «to comply» – виконувати) – у перекладі з англійської означає дію відповідно до запиту або інструкції; повиновення (англ. compliance is an action in accordance with a request or command, obedience).

Комплаєнс представляє собою відповідність конкретних дій підприємства (організації) в цілому, окремого колективу або працівника будь-якого рангу будь-яким внутрішнім або зовнішнім вимогам (законам, стандартам, нормам, положенням тощо). Відповідність законам, правилам і стандартам у сфері комплаєнс зазвичай стосується таких питань, як дотримання відповідних стандартів поведінки на ринку, управління конфліктами інтересів, справедливе відношення до клієнтів і забезпечення добросовісного підходу при консультуванні клієнтів. До сфери комплаєнс відносяться також специфічні області, такі як: протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму; розробка документів та процедур, що забезпечують відповідність діяльності компанії діючому законодавству; захист інформаційних потоків, протидія фальсифікації та корупції, встановлення норм поведінки співробітників та ін. Програма комплаєнс – це універсальна визнана міжнародною спільнотою система управління ризиками та протидії загрозам, яка забезпечує відповідність діяльності компанії вимогам державних органів, саморегульованих громадських та інших організацій, відповідності нормам права, правилам, рекомендаціям та стандартам, що координують діяльність підприємства. Мета впровадження системи «комплаєнс» – створення на підприємстві діючих механізмів з встановлення та аналізу особливо корупційно-небезпечних сфер діяльності, оцінки та управління ризиками при

зустрічі з корупцією, забезпечення комплексної захисту від небезпеки. Необхідно ще раз відзначити, що забезпечення контролю, прозорості та дотримання законності в діяльності компанії є запорукою власної безпеки. При цьому створювані зараз у великих кількостях служби економічної та інформаційної безпеки, як і служби забезпечення комплексної безпеки бізнес-структур, є лише надбудовою. Фундаментом забезпечення безпеки бізнесу повинно служити правильно побудоване корпоративне управління компанії, що містить інтегровану систему внутрішнього контролю та управління ризиками. В цьому зв'язку функція «комплаєнс», що входить до системи внутрішнього контролю компанії, може бути досить ефективною. Відзначимо при цьому, що ця функція не відноситься ні до аудиту, ні до забезпечення безпеки, ні до управлінського контролю. Однак одночасно вона впливає на все одночасно. Створюючи інструментарій для контролю над нестандартними угодами та антифашистами (боротьба зі зловживанням у широкому розумінні), ми можемо безпосередньо впливати на забезпечення економічної безпеки та протидії корупції у владі (керівництві) [1-10].

З найдавніших часів влада і корупція були нероздільні. Протягом всієї історії паралельно еволюції держави відбувалася еволюція корупції. Якщо на зорі становлення державності плата жерцєві, вождю або воєначальнику за особисте звернення до їх допомоги розглядалася як універсальна норма, то згодом, при ускладненні державного апарату, професійні чиновники стали офіційно отримувати тільки фіксований дохід - що означало перехід хабарів в область тіньової економіки.

В процесі своєї діяльності підприємці стикаються з сукупністю різних видів ризику, які відрізняються між собою за місцем і часом виникнення, сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на їх рівень і, отже, за способом їх аналізу і методам опису. Як правило, всі види ризиків взаємопов'язані і впливають на діяльність підприємця. При цьому зміна одного виду ризику може викликати зміну більшості інших. Ключем до управління даними ризиками є встановлення засобів контролю, які підтверджують, що підприємство виконує свої внутрішні і зовнішні вимоги на постійній і регулярній основі. Тобто ви повинні так вибудувати процеси в компанії, щоб при виникненні найменшої можливості для порушення правил і законів ви відразу були в курсі і могли б їм запобігти. Практика роботи багатьох міжнародних організацій в якості ефективного управління ризиками порушень законів, положень, стандартів і інструкцій використовувати комплаєнс-функцію.

Перед тим як приступити до розробки внутрішніх документів і створення організаційних основ антикорупційного комплаєнс-контролю компанії, як правило, проводять оцінку корупційних комплаєнс-ризиків за різними напрямками своєї діяльності і в різних структурних підрозділах. Оцінка комплаєнс-ризиків може проводитися компанією самостійно або із залученням зовнішніх експертів. При проведенні оцінки враховуються: ведення бізнесу в країнах з високим рівнем корупції або наявність ділових партнерів з таких країн; періодичність взаємодії з державними органами; участь в проведенні тендерів на укладання контрактів з державними органами, різних державних і муніципальних програмах; можливий конфлікт інтересів; прозорість існуючих процедур прийняття рішень при виборі ділових партнерів, виділення коштів на благодійні цілі і підтримку політичних партій. За результатами оцінки ризику визначаються найбільш вразливі бізнес-процеси, а також структурні підрозділи компанії, діяльність яких пов'язана з високими корупційними ризиками.

Після проведення оцінки комплаєнс-ризиків починається розробка кодексу ділової етики та антикорупційної політики компанії, приймається рішення про призначення працівника або створення спеціального структурного підрозділу, який відповідає за запобігання корупції, а також про покладання окремих функцій на інші структурні підрозділи компанії.

Слід зазначити, що кінцева мета комплаєнса - захист органів управління промислових підприємств, керівників, із заступників, працівників підприємства, споживачів і всіх контрагентів від ризику використання промислового підприємства в протиправних цілях. Діагностика комплаєнс-ризиків і застосування інструментів і методів управління ризиками в даній сфері є сталого розвитку підприємства, забезпечення досягнення її стратегічних цілей, підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності. Виявлення комплаєнс-ризиків, що загрожують діяльності підприємства і управління такими ризиками дозволяє більш ефективно використовувати ресурси підприємства, забезпечувати збереження його майна. Крім цього, досягається повнота і достовірність фінансової, бухгалтерської, статистичної, управлінської та іншої звітності за рахунок забезпечення дотримання законодавства, а також внутрішніх політик, регламентів і процедур підприємства. Для того, щоб найкращим чином дотримуватися принципи і норми комплаєнс, в структурі промислових підприємств створюються спеціальні підрозділи. Підприємство і його співробітники повинні дотримуватися вимог нормативних актів в будь-якому випадку, незалежно від

нааявності або відсутності системи органів, що забезпечують правомірне і етичне ведення бізнесу. Посадові особи, визначені чинним законодавством, установчими документами юридичної особи або наказом виконавчого органу, поряд з самою організацією несуть відповідальність за дотримання чинного законодавства. Тому основними завданнями комплаєнс-органів є розробка і введення в дію різних документів, що містять правила поведінки співробітників в тій чи іншій ситуації, що регулюють різні процеси (директиви, політики, процедури) і контроль за їх виконанням. Система органів, що відповідають за забезпечення відповідності діяльності організації обов'язковим нормам, може бути побудована по-різному в різних організаціях - все залежить від потреб і специфіки діяльності підприємства.

Ефективність організаційної побудови комплаєнс-служби на промисловому підприємстві може бути суттєво підвищена при використанні при її роботі певних організаційних моделей, економічна сутність яких дозволяє, по перше, організаційно вдосконалити роботу комплаєнс-служби, по-друге, забезпечити високий рівень результативності виконання комплаєнс-програми в цілому.

Підвищенню результативності будь-якого бізнесу сприяє надійні і ефективні системи внутрішнього контролю та управління ризиками. Відповідальність за безперебійне функціонування цих систем несе керівництво компанії, яке покликане запровадити інтегровану систему управління ризиками та внутрішнього контролю з урахуванням галузевої специфіки.

При побудові інтегрованої системи, крім галузевої приналежності, необхідно враховувати розмір організації, нормативно-правове середовище, в якій вона здійснює діяльність, корпоративну культуру і ряд інших чинників.

Проведений нами аналіз можливих організаційних схем взаємодії служби ризик-менеджменту підприємства та його бізнес-підрозділів дозволяє запропонувати як найбільш збалансовану з елементами оптимальності стратегію управління ризиками на засадах моделі трьох рівнів захисту (three lines of defense). Ідея моделі трьох рівнів захисту була оприлюднена в 2013 році в стандартах міжнародного Інституту внутрішніх аудиторів (The IIA) як найбільш стійка та ефективна [1]. Ця модель координує процеси управління комплаєнс-ризиками та внутрішнього контролю за рахунок більш чіткого та більш конкретного визначення та розмежування відповідних функцій і обов'язків. Успішна реалізація системи внутрішнього контролю залежить від співпраці трьох ліній захисту в питаннях комплаєнс,

метою якої є - захист співробітників, керівників підприємства, акціонерів і контрагентів від комплаєнс-ризиків.

Концептуальна схема трьох рівнів захисту промислового підприємства від комплаєнс-ризиків (рис.1), на нашу думку, має свої особливості використання і пропонується нами для удосконалення організаційної побудови комплаєнс-служби та підвищення ефективності її роботи.

Рис. 1. Концептуальна схема трьох рівнів комплаєнс-захисту
Джерело: авторська розробка

Модель трьох ліній захисту (рис.1) дозволяє провести чітке розходження між трьома окремими функціями, а саме: менеджментом, ризиками і контролем (наглядовими функціями, такими як, наприклад, ризик-менеджмент і комплаєнс) і, власне, внутрішнім аудитом («остання лінія захисту»). Таким чином, модель описує організаційні відносини між окремими групами працівників (підрозділів) промислового підприємства:

- працівники підрозділів, які є носіями ризику (створюють, генерують різного роду ризики), а також управляють цими ризиками (перша лінія захисту) - це носії ризиків, які здійснюють управління ними на операційному рівні;
- працівники підрозділів, які здійснюють контролюючий нагляд (друга лінія захисту). Це комплаєнс-контролери (комплаєнс-менеджери), які здійснюють спостереження, аналіз і моніторинг комплаєнс-ризиків;
- працівники підрозділів, які надають незалежну гарантію (третя лінія захисту). Це внутрішні аудитори, які забезпечують незалежну

оцінку функціонування системи внутрішнього контролю в цілому та управління комплаєнс-ризиками.

Більш детальна модель трирівневої системи захисту підприємства від комплаєнс-ризиків представлена на рис.2.

Рис. 2. Деталізована схема трьох рівнів комплаєнс-захисту
Джерело: авторська розробка

Результати наших досліджень свідчать про те, що на в даний час в силу невисокого рівня корпоративного управління деякі промислові підприємства дотримуються такого підходу, при якому кожен структурний підрозділ орієнтований тільки на свій прямий, чітко обмежений функціонал (централізована система управління). В таких умовах при практичному впровадженні моделі трьох рівнів захисту буде фактично відсутня перша її лінія у вигляді бізнес-підрозділів, які управляють комплаєнс-ризиками на своєму рівні. Відповідно, даний дисбаланс буде створювати більше роботи для другої лінії захисту, формуючи при цьому серйозні бар'єри щодо розвитку загальної культури ризик-менеджменту на підприємстві [2]. Таким чином, для усунення подібних дисбалансів три лінії захисту повинні бути сформовані в детально описаному нижче вигляді.

Перша лінія захисту бізнес-підрозділів (бізнес-функції) - це операційний внутрішній контроль бізнес-діяльності. Ключовим завданням у розвитку першої лінії захисту є формування правильного розуміння у бізнес-підрозділів усіх ризиків, які притаманні їх безпосередньої діяльності (в тому числі і комплаєнс-ризиків). З використанням першої лінії захисту на підприємстві створюється організаційна система, в якій бізнес-підрозділи відповідають за ризики всіх видів (в тому числі і комплаєнс-ризиків), практичними носіями яких є вони ж самі, тобто ці ризики підрозділи підприємства генерують самі в процесі своєї діяльності. Однак для правильного функціонування першої лінії захисту служба ризик-менеджменту підприємства (при централізованій системі – це може бути і служба комплаєнс) зобов'язана забезпечувати бізнес-підрозділи відповідними інструментами ефективного управління рівнем відповідних ризиків (наприклад, певна структура лімітів і нормативів, ключові індикатори ризику і т.п.), проводячи при цьому безперервну взаємодію з самими бізнес-підрозділами для розвитку і підтримки повноцінної ефективності першої лінії захисту [2].

Друга лінія захисту (функції комплаєнса і моніторингу) - інтегрована система активного комплаєнс-менеджменту. Вона складається зі спеціальних функцій управління ризиками, контролю та дотримання. Ключова роль даної лінії захисту відводиться комплаєнс-службі, яка формує відповідні інструменти з управління ризиками для першої лінії захисту, а також внутрішні нормативні документи з управління комплаєнс-ризиками і регламентацію впливу структурних підрозділів при реалізації різних бізнес-процесів. Друга лінія захисту здійснює також контроль фінансової звітності, управління ризиками

шахрайства, контроль якості, відповідність корпоративним положенням і вимогам.

З широкого спектру комплаєнс-ризиків, на практиці наявність конкретних комплаєнс-ризиків виділяють в другій лінії захисту. Така процедура зумовлена тим, що на першому рівні здійснюється первинна ідентифікація, оцінка та контроль комплаєнс-ризиків. А вже на другий лінії захисту, здійснюється контроль і адекватність діяльності першого рівня, по ідентифікації та управління комплаєнс-ризиками. Інфраструктурні підрозділи допомагають визначати стратегію, реалізовувати виробничо-комерційну політику підприємства, збирати інформацію для створення цілісної картини комплаєнс-ризиків.

Типові виробничі функції сучасного підрозділу промислового підприємства з управління комплаєнс-ризиками зводяться до наступного [3]:

- розробка та впровадження методологічного підходу до управління комплаєнс-ризиками;
- координація дій підприємства в області управління комплаєнс-ризиками;
- консультування і методична підтримка підрозділу підприємства з питань управління комплаєнс-ризиками;
- координація і підготовка звітності про комплаєнс-ризики;
- навчання працівників, відповідальних за управління комплаєнс-ризиками;
- моніторинг виконання плану заходів з управління комплаєнс-ризиками структурними підрозділами, координація роботи зі службою внутрішнього аудиту;
- розробка та впровадження заходів щодо вдосконалення управління комплаєнс-ризиками;
- надання консультацій керівництву по розробці дизайну / впровадження контрольних процедур, управління ризиками, які можуть застосовуватися для зменшення рівня комплаєнс-загроз, запобігання шахрайства і т.п.;
- розробка єдиної концепції (framework) в частині виявлення, оцінки, перегляду і розробки заходів реагування на комплаєнс-ризики;
- відстеження підтримки ефективної практики впровадження сфери внутрішнього контролю, оцінки комплаєнс-ризиків, служби комплаєнс і т.п.;
- надання підтримки керівництву в процесі розробки і впровадження політик і процедур з питань, що стосуються аспектів внутрішнього контролю, оцінки комплаєнс-ризиків і т.п. ;
- акцентування уваги на нових комплаєнс-ризиках;

- навчання керівництва і співробітників основам комплаєнс.

Перераховані функції необхідні для забезпечення того, щоб перша лінія захисту функціонувала без відхилень і ефективно. Таким чином, друга лінія захисту є життєво важливою, але не може запропонувати по-справжньому незалежний аналіз для керівних органів щодо внутрішнього контролю та управління комплаєнс-ризиками. У більшості випадків спеціальні функціональні області в другій лінії захисту також виступають в якості власників політики, що відповідають за адаптацію і оптимізацію моделі.

Третя лінія захисту - внутрішній аудит (незалежна функція). Третьою лінією захисту в системі комплексного управління ризиками головним чином є служба незалежного від бізнес-діяльності внутрішнього аудиту. Внутрішній аудитор підтверджує ефективність системи внутрішнього контролю і стимулює постійні поліпшення. На цьому етапі проводиться незалежний аналіз виконання структурними підрозділами своїх обов'язків і виявляють порушення, зафіксовані в процесі діяльності промислового підприємства. Крім того, рада директорів підприємства також може бути учасником третьої лінії захисту за допомогою отримання від зовнішніх і внутрішніх аудиторів незалежної оцінки стану промислового підприємства з метою здійснення процесу прийняття рішень зі стратегічних позицій управління підприємством на основі отриманої інформації. Об'єктивність внутрішнього аудиту досягається шляхом поділу підпорядкованості. Адміністративно, внутрішній аудит підпорядковується генеральному директору, а функціонально, раді директорів. Як правило, призначення особи на посаду керівника служби внутрішнього аудиту також проводиться Радою директорів. Службу внутрішнього аудиту можуть собі дозволити компанії з достатньою кількістю ресурсів

В якості третього рівня захисту внутрішні аудитори надають керівникам вищої ланки результати комплексного аналізу, заснованого на більш високому рівні незалежності і об'єктивності у порівнянні з іншими підрозділами підприємства. Такий високий рівень незалежності недоступний для підрозділів другої лінії захисту. Внутрішній аудит забезпечує впевненість в ефективності управління комплаєнс-ризиками і внутрішнього контролю, в тому числі щодо того, яким чином перша і друга лінії захисту справляються з поставленими завданнями. Створення професійної структури внутрішнього аудиту є обов'язковою вимогою до всіх організацій.

Прийнято вважати, що підзвітність аудиторського комітету ради директорів забезпечує незалежність служби внутрішнього аудиту.

Використовуючи ризик-орієнтований підхід, внутрішній аудит надає підтвердження Раді директорів і вищого керівництва підприємства щодо того, наскільки ефективно дана організація оцінює свої комплаєнс-ризики і управляє ними, включаючи ефективність роботи першої та другої лінії захисту. Внутрішній аудит не тільки надає незалежну гарантію того, що ризики досягнення поставлених ключових завдань управляються і знаходяться на прийнятному рівні, то також і того, що аудиторський нагляд на підприємстві функціонує так як треба. Однак, будучи третьою лінією захисту, внутрішній аудит повинен по можливості уникати деяких дуже небажаних проявів - наприклад, дублювання функцій контролю і нагляду. Внутрішнього аудиту слід по можливості виховувати внутрішньо-корпоративну довіру до роботи, яку він робить. Це можна забезпечити за рахунок систематичної перевірки процесів, розробки і впровадження моделей звітності та оцінки персоналу. В принципі, цей процес схожий з тим, який використовують зовнішні аудитори для оцінки внутрішнього аудиту, перш ніж прийняти рішення щодо ступеня своєї довіри до нього.

В ряді випадків модель трьох ліній захисту не надає очікувані результати. На наш погляд, причинами неефективної і (або) неналежної організації моделі трьох ліній захисту є наступні:

- відсутність у вищого менеджменту підприємства бажання ефективно боротися з комплаєнс-ризиками (в ряді випадків пряма зацікавленість в їх збереженні та розвитку);
- відсутність необхідної регламентації та методології по системі внутрішнього контролю і управління комплаєнс-ризиками;
- недостатня взаємодія структурних одиниць в частині виявлення комплаєнс-ризиків, розробки заходів реагування та моніторингу виявлених комплаєнс-ризиків;
- відсутність умов для виконання систематичного аналізу процесів на предмет появи нових комплаєнс-ризиків і комплаєнс-моніторингу вже наявних ризиків і т.п.;
- відсутність компетенції або мотивації персоналу в частині виявлення, розробки заходів реагування та моніторингу нових комплаєнс-ризиків.

Це приводить нас до висновку, що трьох ліній комплаєнс-захисту підприємства в ряді випадків є недостатньо, що передбачає введення четвертої лінії захисту. На нашу думку, її необхідність зумовлюється неадекватною і необ'єктивною оцінкою комплаєнс-ризиків внутрішнім аудитором.

Четверта лінія захисту приймає форму зовнішніх аудиторів. Вони координують аудиторську роботу з внутрішніми аудиторами. Зовнішні аудитори надають незалежну оцінку перших трьох ліній захисту, де це має відношення до аудиту фінансової звітності організації і - в разі регульованих фінансових установ - на відповідність нормативним вимогам. Залежно від галузі, четверта лінія захисту може також включати інших зовнішніх партнерів, таких як регулюючі органи і зовнішні органи з сертифікації якості.

Принципова схема чотирьох ліній комплаєнс-захисту підприємства представлено нами на рис.3.

Рис. 3. Концепція чотирьох ліній комплаєнс-захисту

Джерело: авторська розробка

Розміщення зовнішніх аудиторів поза структурою підприємства дозволяє стверджувати, що зовнішні аудитори, регулюючі органи та інші зовнішні органи повинні відігравати важливу роль в загальній структурі управління і контролю промислового підприємства. Зовнішні аудитори працюють головним чином з третьою лінією захисту, внутрішніми аудиторами. Їх можна розглядати як додаткові лінії комплаєнс-захисту, які забезпечують додаткову гарантію акціонерам підприємства, включаючи раду директорів і топ-менеджмент.

Наші дослідження свідчать про те, що в наш час комплаєнс-ризика постійно змінюються, модернізуються та обновлюються. Для швидкої і ефективної адаптації управління комплаєнс-ризиками без непотрібного збільшення операційних витрат потрібно гнучка структура, інтегрована у всю організацію. Модель чотирьох ліній захисту зарекомендувала себе як практичний відповідь на цей виклик, координуючи дії різних учасників і їх діяльність для підвищення ефективності системи управління ризиками в цілому.

Завдяки простоті організаційного втілення моделі чотирьох ліній комплаєнс-захисту вона може використовуватися будь-яким підприємством, незалежно від його типу, організаційної структури або складності. По суті, більшість підприємств вже давно і в різній мірі працюють з цією моделлю контролю різного роду ризиків. Але її справжній вплив дійсно розгортається тільки після його впровадження в систему управління ризиками в масштабах всього підприємства. Конкретно, це означає, що керівництво повинно спочатку працювати з радою директорів, щоб виявити відповідні ризики і визначити їх місцезнаходження в структурі ризиків організації. Потім рада директорів визначає схильність компанії до ризику і стратегію, яку керівництво згодом реалізує в формі заходів по оцінці, управління, моніторингу та контролю ризиків. Тільки на цій основі чотири лінії захисту можуть працювати належним чином.

1. The ІА-History and Evolution of Internal Auditing. Retrieved 2013-09-04. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://na.theia.org/>.
2. Егоров С.А. Управление хозяйственными рисками: конспект лекций / С.А.Егоров.- Минск: ТетраСистемс, 2009.- 127 с.
3. Нисенбойм Л. Каждый думает о рисках // Консультант, №13, 2011.- Режим доступа: <https://www.cfin.ru/finanalysis/risk/each.shtml>
4. Розвиток організаційно-економічного механізму управління розвитком індустрії туризму та гостинності / П.Г.Перерва [та ін.] // Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки): зб. наук. пр. – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 48 (1324). – С. 121-127.
5. Формування управлінської, маркетингової та інноваційної політика на підприємствах туристичної індустрії / П.Г.Перерва [та ін.] // Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки): зб. наук. пр. – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 47 (1323). – С. 114-120.
6. Кравчук А.В., Перерва П.Г. Ефективність як економічна категорія // Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки). – Харків : НТУ "ХПІ", 2018.– № 15 (1291).– С. 137-143.
7. Перерва П.Г., Марчук Л.С. Інтелектуальний потенціал як економічна категорія // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки) : зб. наук. пр. – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 15 (1291). – С. 53-63.

8. Перерва П.Г., Негі С., Кобелева Т.О. Оцінка впливу інноваційної, інвестиційної та маркетингової політики підприємства на рівень конкурентоспроможності // Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки) : зб. наук. пр. – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 15 (1291). – С. 89-94.

9. Nagy Szabolcs Digital economy and society – a cross country comparison of Hungary and Ukraine // Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки). – Харків : НТУ "ХПІ", 2017. – № 46 (1267). – С. 174-179.

10. Перерва П.Г., Коциски Д., Верес Шомоши М., Кобелева Т.А. Комплаєнс програма промислового підприємства [учебник].– Харьков-Мишкольц : ООО «Планета-принт», 2019. – 689 с.

11. Перерва П.Г. Економіко-організаційні засади інноваційної та інвестиційної діяльності підприємства // Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки) : зб. наук. пр. – Харків : НТУ "ХПІ", 2017. – № 45 (1266). – С. 51-55.

12. Кобелева Т.О. Розробка рекомендацій по формуванню інтегрального показника комплаєнс-безпеки промислового підприємства / Т.О.Кобелева // Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки). – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 48 (1324). – С. 46-52.

13. Pererva P.G. Kocziszky György, Szakaly D., Somosi Veres M. Technology transfer.- Kharkiv-Miskolc: NTU «KhPI», 2012. — 668 p.

14. Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Якість інноваційної продукції як складова маркетингової політики та конкурентоспроможності підприємства // Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки).– Х. : НТУ «ХПІ», 2016. – № 28 (1200). – С. 70-74.

15. Перерва П.Г. Управление маркетингом на машиностроительном предприятии / Учеб.пособие для машиностроительных специальностей инж.-техн.вузов.- Харьков : «Основа», 1993.- 288с.

16. Гончарова Н.П., Перерва П.Г., Яковлев А.И. Новые технологические системы: качество, потребность, эффективность. К.: Наукова думка, 1989.- 176с.

17. Перерва П.Г. Інформаційна діяльність підприємства: управлінська, цінова та маркетингова складові // НТУ "ХПІ" (економічні науки). – Х.: НТУ „ХПІ”. - 2018. - № 37(1313).- С. 27-32 .

18. Pererva P.G. Kobielieva T.O. The formation of anti-crisis program of the industrial enterprise based on innovative monitoring // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Сер. : Економічні науки. – Харків : НТУ "ХПІ", 2016. – № 48 (1220). – С. 41-44

19. Кобелева Т.О. Організаційна структура комплаєнс на промисловому підприємстві // Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки). – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 47 (1323). – С. 121-127.

20. Pererva P.G., Kocziszky G., Somosi Veres M., Kobielieva T.A. Compliance program: [tutorial] // ed.: P.G.Pererva, G.Kocziszky, M. Veres Somosi. – Kharkov-Miskolc : LTD «Planeta-prynt», 2019. – 689 p.